

Rio de Janeiro

Elogi del límit

Ciutat de grans contrastos,
la identitat de Rio està marcada
per la bellesa exuberant
del seu paisatge.

Per Joan Moreno i Estanislau Roca

Escriure sobre Rio de Janeiro ens porta a recórrer als clíxés que l'imaginari col·lectiu, animat per la música, el cinema i l'art contemporani, ha construït sobre aquest indret excepcional.

Rio de Janeiro és sinònim d'exotisme, exuberància i sensualitat, però també de desigualtat, marginalitat i violència. No és possible descriure Rio sense posar de manifest els contrastos d'una ciutat que es bressola amb la candidesa nostàlgica de la

La geografia excepcional de Rio de Janeiro n'ha condicionat l'arquitectura i l'urbanisme. © Freepick.

bossa nova que beu de la modernitat jazzística llatina i se sacseja amb l'eufòria rítmica de la samba que s'arrela en la dansa ritual africana. I tampoc no és possible presentar l'ànima carioca sense parlar d'una societat eclèctica i mestissa que s'amalgama en un folklore obert i acollidor i es reclou atemorida en els seus guetos exclusius de les *favelas*.

La mítica *cidade maravilhosa* de Jane Catulle flueix entre l'exuberància d'un paisatge excepcional i un cosmopolitisme cultural únic, no mancat de desigualtat i injustícia, que conjuga el millor de les tradicions americana, europea i africana. Una ciutat que s'ha forjat com a elogi del límit. La ciutat del *carpe diem* que oscilla en el límit difús entre l'Edèn i l'Avern.

Va ser el gener del 1502 quan una expedició portuguesa encapçalada per l'explorador Gaspar de Lemos va desembarcar a la badia de Guanabara i, confonent-la amb la desembocadura d'un riu, la va batejar com a Rio de Janeiro. El primer assentament estable no arribà, però, fins mig segle després, quan el colonitzador Estácio de Sá va fundar la ciutat de São Sebastião do Rio de Janeiro (1565) al marge occidental de la badia.

La imatge de la ciutat és indestruïble de l'espai geogràfic en què s'emplaça. La seva morfologia combina les formacions naturals escultòriques dels *morros* amb planures exuberants de vegetació selvàtica i tropical i platges infinites de sorra daurada, en un joc subtil en el qual natura i arquitectura dialoguen entre si. Amb una geografia especial, la ciu-

Aterro do Flamengo, una famosa zona d'oci de Rio de Janeiro. ©Freepick

tat va haver d'aprendre a pensar-se i créixer en el límit entre l'aigua, la terra i el cel.

Des de la seva fundació entre el Morro do Castelo i el Morro do São Antônio, avui desapareguts, la ciutat s'ha anat desplegant al llarg de la línia costanera, creant una seqüència d'escenografies urbanes que han esdevingut icòniques en l'imaginari universal. Cap a l'oceà, la façana de l'avinguda Atlàntica s'erigeix com una gran muralla blanca davant de Copacabana i segueix a ponent per Ipanema i Leblon. Aquesta façana d'arquitectura anònima de fins a deu plantes d'alçària és un dels escenaris paradigmàtics de la modernitat brasilera de postguerra. Cap a l'interior de la badia, des de Botafogo fins al *centrão* passant pel Flamengo, amb Roberto Burle Marx i Affonso Eduardo Reidy es va aconseguir guanyar sòl a la badia, després de desmuntar els esmentats Morros de São Antõ-

nio i de Castelo, per construir el gran parc litoral de l'Aterro, que va ser un exemple magnífic per al projecte d'obertura al mar de la ciutat de Barcelona.

Rio és una ciutat de ciutats —o una gran metròpoli— amb una població d'uns tretze milions d'habitants que, per la presència de les muntanyes entremig, mai no sembla d'una extensió incommensurable. Hi trobem molts racons incopsables i d'altres que formen part de l'esfera col·lectiva, com l'estadi municipal de Maracanã, bressol llegendari del futbol que va arribar a acollir més de 150.000 persones —diuen que fins a 200.000— a la final del campionat del món entre el Brasil i l'Uruguai, l'any 1950, i remodelat per als darrers Jocs Olímpics, on es van celebrar tant la cerimònia d'inauguració i com la de clausura. Un altre element diferencial és el Sambódromo, dissenyat per l'arquitecte Oscar Niemeyer com un espai per a

«La ciutat del *carpe diem* que oscil·la en el límit difós entre l'Edèn i l'Avern.»

grans esdeveniments a l'aire lliure, entre d'altres —el més rellevant— el que des del 1984 veu desfilar les escoles de samba durant la gran festa del carnaval que culmina al febrer, després de la preparació de tot l'any.

Un altre dels límits icònics de Rio de Janeiro és la franja entre la ciutat construïda i la natura, com ara l'Estrada das Paineiras que culmina al Morro do Corcovado, on sovint trobem companys de curses entrenant. Situada en una posició semblant a la carretera de les Aigües de Barcelona, esdevé una talaia privilegiada des de la qual es redimensionen les mesures habituals i es pot gaudir d'un seguit de vistes que es van desplegant sobre la ciutat i l'horitzó atlàntic, sovint barrejades amb emergències naturals com la del Pão de Açúcar. Hedonisme i cinestèsia es conjuren en la fruïció d'experimentar aquest recorregut de seqüències panoràmiques canviants. Potser la més significativa és la del conjunt d'elements urbans que envolten la Lagoa Rodrigo de Freitas, com ara l'Hipòdrom, amb un canal que el travessa i que permet, junt amb el canal de Leblon, la renovació de les aigües de la *lagoa*. O el situat al seu costat, l'Instituto de Pesquisas – Jardim Botânico, inicialment fet construir pel rei de Portugal Dom João VI quan va arribar al Brasil fugint de la invasió napoleònica i que va continuar el seu fill Pedro I, el primer emperador del Brasil, amb la intenció de camuflar una fàbrica de pólvora militar. El jardí presenta una de les majors col·leccions de plantes del món i va ser reconegut com a reserva de la biosfera per la Unesco el 1998.

Som arquitectes i no podem deixar de recomanar un dels millors edificis de l'Amèrica del Sud. Ens referim a l'emblemàtic edifici del Ministério da Educação e Saúde, projectat per Le Corbusier i els arquitectes del moviment modern Oscar Niemeyer i Lúcio Costa. També us en podríem recomanar d'altres, però ens interessa reproduir les paraules següents d'Alvaro Siza:

M'agradaria ser arquitecte a Rio.

M'imagino que, quan fas una errada, ràpidament acudeix la Natura. A les terrasses i finestres i a les portes, del primer al vigèsim pis, broten fulles, flors, branques, enllaçant cases i penyals. Els carrers estan coberts per les copes dels arbres; les enfiladisses creixen sobre les façanes i les escarpes, atenuen la violència de la llum i de les formes...

I cal entendre la natura com a empara de l'arquitectura i, a Rio, arquitectura i natura es fonen en un conglomerat especial. La ciutat és, sobretot, paisatge que li dona identitat i, a més, és enveja de Niterói, una ciutat situada a l'altre costat de la badia i la qual, com diu l'amic Joël de Souza Dutra, el millor que té és la vista de Rio.

La natura no solament protegeix la ciutat i és part implícita de la seva essència. És on sovint els carioques troben els altars per retre homenatge a les creences de la seva religió d'origen africà, tant als boscos com al mar. Així, no és estrany trobar gent al Parc Nacional de la Floresta de Tijuca, sobretot en dates religioses de les cultures africanes, deixant ofrenes als *orixás*, els seus sants, en petites capelletes. O potser la tradició més coneguda i espectacular és la que es manifesta a la platja de Copacabana, amb milions de carioques vestits de blanc, llançant a l'aigua de l'oceà flors del mateix color com a ofrena a aquest element sobrenatural, en l'emotiva nit de cap d'any.

Rio ens captiva i, com Barcelona, somia desperta, estima i es fa estimar, i té molt poder... ●